

Adam Musiuk*

XXV LAT ODBUDOWY MONASTERU SUPRASKIEGO. JEGO ODRODZENIE ORAZ WZROST ZNACZENIA

Wstęp

4 czerwca 2009 roku mija ćwierć wieku od poświęcenia kamienia węgielnego pod budowę cerkwi Zwiastowania Najświętszej Marii Panny [dalej: Zwiastowania] w Supraślu. W tamtym dniu, 4 czerwca 1984 roku¹ (niektóre źródła podają datę 3 czerwca 1984 roku^{2,3}), obecny metropolita warszawski i całej Polski, a ówczesny biskup białostocki i gdański Sawa powiedział: „Niezbadane są wyroki Opatrzności Bożej, które sprawiły, że odradza się to, co zostało zniszczone i rodzi się nadzieja tam, gdzie jej nie było. Dziękujemy Panu za ten dzień, który darował nam Pan. Długo oczekiwaliśmy na taką chwilę⁴”. Datę poświęcenia kamienia węgielnego możemy, więc uznać jako symboliczny początek zarówno duchowego, jak i materialnego odrodzenia Ławry Supraskiej.

* Adam Musiuk jest pracownikiem Politechniki Białostockiej.

- 1 Metropolita Sawa (Hrycuniak), *Supraski Monaster Zwiastowania Przenajświętszej Bogarodzicy i jego historyczna rola w rozwoju społeczności lokalnej i dziejach Prawosławia: tytułem wprowadzenia*, [w:] *Z dziejów supraskiego monasteru. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej „Supraski Monaster Zwiastowania Przenajświętszej Bogarodzicy i jego historyczna rola w rozwoju społeczności lokalnej i dziejach państwa*, Supraśl – Białystok 2005, s. 14.
- 2 *Kronika Parafii Zakonnej Zwiastowania i św. Jana Teologa w Supraślu*, t. I.
- 3 W. Makal, *Przed odrodzeniem supraskiego monasteru*, Supraśl 2003, s. 19.
- 4 Metropolita Sawa (Hrycuniak), *Supraski Monaster Zwiastowania...*, op. cit., s. 14.

Dwudziesta piąta rocznica poświęcenia kamienia węgielnego jest przyczynkiem do przesłedzenia odrodzenia monasteru oraz wzrostu jego znaczenia dla prawosławia oraz innych religii i kultur. W pracy przedstawione zostaną przeobrażenia jakim podlegał monaster w ostatnim ćwierćwieczu, ze szczególnym naciskiem na rekonstrukcję cerkwi Zwiastowania i rewaloryzację zabytkowych obiektów kompleksu klasztornego. Autor chce pokazać, jak wznoszenie świątyni i rewaloryzacja pozostałych obiektów, a więc zapewnienie bazy materialnej, umożliwiło odrodzenie życia duchowego oraz wzrost znaczenia historycznego, kulturalnego i oświatowego monasteru.

Wydarzenia poprzedzające rozpoczęcie prac rekonstrukcji i rewaloryzacji zabytkowych obiektów monasteru

W tym miejscu należy przypomnieć wydarzenia wcześniejsze, które pozwoliły doprowadzić do wmurowania kamienia węgielnego pod cerkiew Zwiastowania Najświętszej Marii Panny.

Jako początek starań o odzyskanie obiektów monasteru supraskiego należy uznać pismo z 6 listopada 1981 roku biskupa Sawy do ówczesnych władz w sprawie przekazania ruin cerkwi Zwiastowania Kościołowi prawosławnemu⁵. Ponad rok później, 9 grudnia 1982 roku, na spotkaniu przedstawicieli władz państwowych i cerkiewnych zapadła decyzja o przekazaniu ruin świątyni Cerkwi prawosławnej⁶. 14 stycznia 1983 roku wojewoda podlaski wyraził zgodę na odbudowę cerkwi⁷, akt notarialny dający prawo do dysponowania gruntem został zaś podpisany w lutym tego samego roku⁸.

Przed przystąpieniem do prac przeprowadzono studium nad odbudowywaną świątynią. Szereg zmian obrazu cerkwi na przestrzeni

5 Ibidem, s. 13.

6 Ibidem.

7 Pismo Wojewody Podlaskiego nr WZ 8334/16/83 z dnia 14.01.1983 roku.

8 Metropolita Sawa (Hrycuniak), *Supraski Monaster Zwiastowania...*, op. cit., s. 13.

ponad czterystuletniej historii⁹, wymagał dogłębnej analizy wizerunku, na którym należało oprzeć rekonstrukcję. Najlepiej udokumentowanym jest widok z XX wieku. Jednak liczne zmiany, poczynione w okresie przyłączenia monasteru do Kościoła unickiego (1635–1839)¹⁰, odsunęły funkcję świątyni od funkcji monasteru Cerkwi prawosławnej. Cerkiew supraska ponownie miała stanąć w centrum odradzającego się prawosławnego monasteru. Jednocześnie planowano przywrócenie pierwotnego umieszczenia słynnych już supraskich fresków, których niewielka część przetrwała wojnę. Mając na względzie przedstawione argumenty, oparcie rekonstrukcji na dwudziestowiecznym obrazie wydało się niepraktyczne. Z tego względu, właściwym uznano odtworzenie świątyni w pierwotnej jej formie, a więc z początku XVI wieku. Brak jednak wystarczających materiałów źródłowych nie pozwalał na to. W rezultacie projekt rekonstrukcji został oparty na bogatej bazie materiałów historyczno-ikonograficznych z XIX i XX wieku, z podkreśleniem ściśle obronnego charakteru budowli¹¹. Autor projektu rekonstrukcji zrezygnował z późniejszego przedsiönka i tylnej dobudówki oraz przy zachowaniu wierności pierwotnemu ukształtowaniu elewacji, wprowadził niezbędne modyfikacje w zakresie konstrukcji i fizyki budowli¹².

Przygotowując się do wmurowania kamienia węgielnego rozebrano nadziemne części fundamentów wzniesionych po II wojnie światowej – prace te rozpoczęto 1 lipca 1983 roku¹³. Jednak ze względu

9 Szerzej o zmianach architektury oraz wystroju cerkwi oraz innych obiektów monasteru w latach 1511–1981 znaleźć można w pracy A. Musiuk, *Zagadnienia rekonstrukcji i rewitalizacji zabytkowych obiektów Monasteru Supraskiego w czasach współczesnych*, [w:] *Z dziejów supraskiego monasteru. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej „Supraski Monaster Zwiastowania Przenajświętszej Bogarodzicy i jego historyczna rola w rozwoju społeczności lokalnej i dziejach państwa*, Supraśl – Białystok 2005, s. 178-181.

10 A. Mironowicz, *Życie monastyczne na Podlasiu*, Białystok 1998, s. 26-28.

11 A. Mitrobedzki, *Uzgodnienie konsultacyjne*, [w:] J. Kuźmienko, *Zabytkowa cerkiew w Supraślu. Plan realizacyjny zagospodarowania terenu dla II-ego etapu budowy oraz projekt techniczny rekonstrukcji*, Warszawa 1985.

12 Ibidem.

13 Dziennik Budowy Nr 1, Rekonstrukcja cerkwi p.w. Zwiastowania w Supraślu, 1983, 1.

na odkrycie krypt w trakcie prac, roboty budowlane wstrzymano, aby przeprowadzić badania archeologiczne¹⁴. Następnie przystąpiono do pogłębienia i wzmocnienia istniejących fundamentów. Postanowiono jednocześnie podpiwniczyć całą cerkiew (pierwotnie podpiwniczona była jedynie część ołtarzowa, w której znajdowały się krypty)¹⁵.

Rekonstrukcja i rewaloryzacja zabytkowych obiektów monasteru

W pierwszym etapie prac w rekonstruowanej cerkwi Zwiastowania przystąpiono do wykonania, na istniejących fundamentach, łań żelbetowych. Następnie wzniesiono na nich żelbetowo-betonowe ściany piwnic, licowane cyklopami granitowymi z zewnątrz, przywracającymi wygląd, charakter i lico pierwotnej ściany fundamentowej obiektu. Ściany piwnic przykryto stropami żelbetowymi związanymi wieńcem¹⁶. Wokół obiektu wykonano drenaż opaskowy. Ze względu na okresowe zalewanie piwnic wykonano także drenaże sięgaczowe pod posadzką piwnicy¹⁷.

Przed przystąpieniem do wzniesienia części nadziemnej przeprowadzone zostały studia zabytkowych detali budowlanych (m.in. układu cegieł, kształtek, ich zestawów w obramieniach, gzymsach, wspornikach itp.)¹⁸. Ściany zewnętrzne cerkwi wykonane zostały z cegły klinkierowej formatu gotyckiego. Obramowanie okien i drzwi z cegły fasonowej z betonu, wyprodukowanej bezpośrednio na budowie. Niewidoczne części muru wzniesione zostały z dostępnej cegły, odpowiadającej wymaganej klasie nośności¹⁹.

14 Ibidem.

15 R. Steckiewicz, M. Sawicki, *Ekspertyza techniczna dotycząca części podziemnej odbudowywanej cerkwi w Supraślu*, Białystok 1985, s. 5.

16 M. Bałasz, *Plan realizacyjny zagospodarowania terenu i projekt techniczny rekonstrukcji obiektu*, Białystok 1993, s. 1.

17 R. Steckiewicz, M. Sawicki, *Ekspertyza techniczna...*, op. cit., s. 5.

18 A. Mitrobgdzki, *Uzgodnienie konsultacyjne*, op. cit.

19 M. Bałasz, *Plan realizacyjny zagospodarowania terenu i projekt techniczny rekonstrukcji obiektu*, Białystok, 1993, s. 2.

Równoległe do prac w głównej świątyni, w drugiej połowie 1987 roku, przeprowadzono generalny remont wnętrza wraz z osuszeniem ścian cerkwi pw. św. Jana Teologa²⁰.

Unikalnymi elementami konstrukcyjnymi cerkwi Zwiastowania są jej sklepienia: kryształowe i kolebkowe w zachodniej części świątyni, klasztorne nad ołtarzem oraz kolebkowe z lunetami nad chórem. Szczególnie trudnym elementem była realizacja oraz analiza przestrzennej konstrukcji gotyckiego – najbardziej efektownego – sklepienia gwiaździstego²¹. Pierwsze ze sklepień – nad częścią ołtarzową – wykonano w 1989 roku, ostatnie zaś wymurowano w 1995 roku²².

Kolejnymi istotnymi elementami cerkwi są jej narożne baszty, centralna wieża i kopuły. Baszty wykonano całkowicie przy użyciu cegły klinkierowej, wieżę główną stanowi zaś szkielet żelbetowy wypełniony cegłą, oparty na żelbetowych filarach nawy głównej (z zewnątrz obmurowanych cegłą). Pierwotnie zaplanowano wykonanie konstrukcji oraz wykończenie kopuł baszt i wieży centralnej na ziemi, u podnóża budowli²³. W trakcie realizacji jednak zmieniono decyzję wykonując kopuły na wysokości jako żelbetowe. Jednocześnie został nieznacznie zmieniony ich profil, w celu przywrócenia ich „cebulkowatego” kształtu. Prace przy pierwszych dwóch kopułach – od strony zachodniej – zakończono w grudniu 1996 roku²⁴. W kwietniu następnego roku wykonane zostały dwie pozostałe – wschodnie – kopuły²⁵.

20 *Kronika Parafii Zakonnej Zwiastowania i św. Jana Teologa w Supraślu*, t. I.

21 T. Rogala, M. Malesza, M. Syczewski, *Rekonstrukcja sklepień gwiaździstych w cerkwi Zwiastowania w Supraślu*, [w:] *Budownictwo sakralne '96*, Białystok 1996; T. Rogala, M. Malesza, Cz. Miedziałowski, S. Bielawiec, J. Malesza, *Analiza statyczna gotyckiego sklepienia typu gwiaździstego*, [w:] *Budownictwo sakralne i monumentalne '2000*, Białystok 2000, s. 239-248.

22 *Kronika Parafii Zakonnej Zwiastowania i św. Jana Teologa w Supraślu*, t. I.

23 M. Bałasz, *Plan realizacyjny zagospodarowania terenu...*, op. cit., s. 3.

24 *Kronika Parafii Zakonnej Zwiastowania i św. Jana Teologa w Supraślu*, t. I.

25 *Ibidem*.

Równoległe z trwającymi pracami odbudowy cerkwi Zwiastowania klasztor czynił starania, aby odzyskać prawo własności budynków. W pierwszej kolejności odzyskano budynek skrzydła północno-zachodniego kompleksu zabudowań klasztornych, bezpośrednio przylegający do cerkwi pw. św. Jana Teologa. Uroczystego poświęcenia tego budynku, po wcześniejszym odrestaurowaniu, dokonano 25 maja 1993 roku²⁶. Obiekt ten został przystosowany do podstawowych potrzeb życia monastycznego – znalazły się w nim: kuchnia, refektarz, kancelaria i cele mnisze.

W 1996 roku, po wieloletnich staraniach, decyzją Urzędu Rady Ministrów nastąpił zwrot pozostałych budynków²⁷. Stan techniczny budynków po przekazaniu określany był jako „bardzo zły”. Natychmiastowej naprawy wymagała więźba oraz pokrycie dachu. Szczególny problem stwarzała naprawa zniszczonych murów, tynków i gzymsów, których podstawową przyczyną uszkodzenia były zawilgocenia zarówno od wód opadowych zawilgacających mury poprzez nieszczelne, zdewastowane dachy oraz od wód gruntowych podciąganych przez mury ze względu na brak izolacji poziomych²⁸. Podobnie tutaj, tak jak w przypadku cerkwi, oprócz samych prac konserwatorskich należało przywrócić budynkom pierwotną formę użytkową, ponieważ poczynając od drugiej połowy XIX wieku monaster był systematycznie rugowany z tych budynków: najpierw utracił Pałac Archimandrytów, następnie część budynków skrzydła południowego, aż do całkowitego opuszczenia przez mnichów klasztornych murów w 1915 roku. Następowало więc powolne oddalanie funkcji monasterskich zabudowań od ich pierwotnego przeznaczenia. Dodatkowo liczne prace adaptacyjne pozbawiły obiekty oryginalnych detali architektonicznych²⁹. W czasie II wojny światowej zabudowania wokół

26 Ibidem.

27 Ibidem.

28 J. K. Grochowski, *Opinia techniczno-mykologiczna*, Białystok 1998, s. 4.

29 J. Kaczyński, *Rewaloryzacja zespołu monasteru prawosławnego w Supraślu i adaptacja na potrzeby Klasztoru Męskiego Zwiastowania NMP oraz funkcji towarzyszących. Koncepcja Architektury i Układu Funkcjonalnego*, Pracownia Projektowa „Kaczyński i Spółka”, Białystok 1999, s. 6.

dziedzińca uległy znacznemu zniszczeniu. Pierwszymi powojennymi pracami było więc ich odgruzowanie, po czym rozpoczęto ich odbudowę i adaptację dla potrzeb szkoły ulokowanej w budynkach³⁰. W okresie powojennym wykonano konserwację z częściową rekonstrukcją wystroju malarskiego i sztukatorskiego kaplicy oraz refektarza Pałacu Archimandrytów. W ramach adaptacji, na potrzeby stacji harcerskiej, w latach 1957–1959 oraz 1969–1972 przeprowadzono prace konserwatorskie dzwonnicy³¹.

Prace konserwatorskie budynków rozpoczęto więc od naprawy więźby dachowej oraz ich nakrycia. Do początku 1998 roku takie prace wykonano w około 60% budynków³².

Poczynając od czerwca 1998 roku prace konserwatorsko-budowlane kompleksu klasztornego przebiegają pod nadzorem autora publikacji³³.

W 1998 roku w ramach rekonstrukcji głównej świątyni klasztoru – cerkwi Zwiastowania – zakończono prace wykonania konstrukcji wieży głównej, wykonano większość konstrukcji drewnianej dachu, rozpoczęto wykonanie tynków tympanonów rozpoczynając od wschodniego. Wykonano także generalny remont dachu Pałacu Archimandrytów przykrywając go dachówką ceramiczną. Monaster wykonuje także nową kotłownię olejową wraz z niezbędną infrastrukturą techniczną dzwonnicy oraz budynku przylegającego do cerkwi pw. św. Jana Teologa.

W roku 1999 zakończono konstrukcję dachu cerkwi Zwiastowania, pokryto blachą miedzianą wszystkie kopuły, kontynuowano tynkowanie tympanonów oraz wieży centralnej. 19 maja 1999 roku

30 W. Kochanowski, *Zespół architektoniczny w Supraślu*, „Rocznik Białostocki” 1963, t. IV, s. 389.

31 Z. Piłaszewicz, *Zespół poklasztorny o.o. bazylianów. Dokumentacja historyczno-architektoniczna (Pałac Archimandrytów, budynki klasztorne)*, P.P. Pracowni Konserwacji Zabytków Oddział w Warszawie, Pracownia Dokumentacji Naukowo-Historycznej, Białystok 1974, s. 20.

32 *Kronika Parafii Zakonnej Zwiastowania i św. Jana Teologa w Supraślu*, t. I.

33 *Kronika Monasteru w Supraślu*, t. II.

centralna – najwyższa – wieża świątyni zwieńczona została połączonym krzyżem³⁴. W tym też roku rozpoczęto prace rewaloryzacji, datowanego na 1753 rok³⁵, budynku skrzydła południowo-zachodniego kompleksu klasztornego z przeznaczeniem na cele zakonne. Rozpoczęto również generalny remont ogrodzenia monasteru. Ostatnim etapem prac w tym roku było wyremontowanie i adaptacja pomieszczeń oraz korytarza w skrzydle południowym budynków klasztornych na potrzeby Prawosławnego Ośrodka Miłosierdzia „Eleos” oraz drukarni klasztornej.

W 2000 roku zakończone zostały prace budowlane wszystkich pięciu wież cerkwi Zwiastowania, rozpoczęto pokrycie dachu świątyni blachą. W ramach prac rewaloryzacji budynku skrzydła południowo-zachodniego kompleksu klasztornego naprawiono elementy konstrukcyjne drewnianych stropów, wymieniono część stolarki okiennej i drzwiowej oraz wykonano generalny remont pomieszczeń o łącznej powierzchni 400 m². W tym też roku zakończono generalny remont ogrodzenia monasteru.

Rok 2001 to rok, w którym górna część cerkwi Zwiastowania uzyskała swój ostateczny zewnętrzny wygląd. Zakończono wówczas pokrycie blachą jej dachu, wykonano system orynnowania, zamontowano w centralnej wieży okna, a także zakończono prace tynkarskie tympanonów. W zabudowaniach monasterskich w tym roku prace przebiegały jedynie w budynku skrzydła południowo-zachodniego, gdzie kontynuowano wymianę stolarki okiennej i drzwiowej oraz wykonano generalny remont kolejnych pomieszczeń o łącznej powierzchni 150 m².

Prace rekonstrukcji głównej świątyni monasteru w roku 2002 polegały głównie na skomplikowanym procesie oczyszczenia jej ele-

34 Ibidem.

35 A. Musiuk, *Zagadnienia rekonstrukcji i rewaloryzacji zabytkowych obiektów monasteru supraskiego w czasach współczesnych*, [w:] *Z dziejów supraskiego monasteru. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej „Supraski Monaster Zwiastowania Przenajświętszej Bogarodzicy i jego historyczna rola w rozwoju społeczności lokalnej i dziejach państwa*, Supraśl – Białystok 2005, s. 180.

wacji z licznych wykwitów solnych i zabrudzeń mechanicznych powstałych w trakcie długoletniego budowania. W zabudowaniach monasterskich zakończono prace konserwatorskie wewnątrz budynku skrzydła południowo-zachodniego, oddając do użytku kolejne pomieszczenia o łącznej powierzchni 150 m². W tym też roku rozpoczęto prace w północnym skrzydle Pałacu Archimandrytów z przeznaczeniem na Muzeum Ikon.

W 2003 roku zakończono zasadnicze prace rekonstrukcji bryły cerkwi Zwiastowania. Całkowicie rozebrano – okalające cerkiew przez prawie 20 lat – rusztowania. Przystąpiono do pokrycia blachą miedzianą dachu części ołtarzowej. Odtworzone zostały kute, wejściowe drzwi świątyni z płaskorzeźbą sceny Zwiastowania oraz zamontowano stalowe okna.

Dzięki uzyskaniu, po kilkuletnich staraniach, na początku 2003 roku pozwolenia na budowę obejmującego swym zakresem rewaloryzację całego zespołu klasztornego³⁶, monaster mógł rozpocząć kompleksowe prace przy budynkach monasterskich. Wcześniej prace te miały jedynie doraźny charakter. Roboty rozpoczęto od prac konserwatorskich elewacji wschodniej, północnej i południowej skrzydła południowo-zachodniego obiektów klasztornych.

W następnym, 2004 roku kontynuowano prace konserwatorskie elewacji budynku skrzydła południowo-zachodniego restaurując jego stronę południową. Wokół tej części budynku wykonano drenaż oraz zamontowano na jego dachu instalację odgromową. Kontynuowano także wymianę stolarki okiennej. W tym też roku rozpoczęto budowę muru domykającego dziedziniec klasztorny od strony północnej. Prace rekonstrukcji cerkwi Zwiastowania w 2004 roku polegały jedynie na wykonaniu wejścia do *ponomarki*.

Rok 2005 przebiegał przede wszystkim na restauracji elewacji skrzydła południowego budynków klasztornych. Kontynuowano

36 Decyzja nr 1261 (AR.7351-9-24/2002p) zatwierdzająca projekt budowlany i wydająca pozwolenie na budowę dla Klasztoru Męskiego Zwiastowania w Supraślu, wydana przez Starostę Powiatowego w Białymstoku z dnia 28.01.2003 roku.

także wykonanie drenażu oraz instalacji odgromowej budynków, wymianę stolarki okiennej budynków zaś zakończono – łącznie wymieniając w latach 2000–2005 około dwustu okien. W 2005 roku otynkowano także część ołtarzową cerkwi Zwiastowania oraz kontynuowano budowę muru od północnej strony dziedzińca klasztornego.

W roku 2006 zakończono prace konserwatorskie elewacji skrzydła południowego oraz przeprowadzono takie same prace na wszystkich elewacjach Pałacu Archimandrytów. Zakończono także wykonanie instalacji odgromowej oraz drenażu wokół budynków. W tym też roku przeprowadzono restaurację wschodniej galerii Pałacu Archimandrytów. Rozpoczęto również prace wykończeniowe wewnętrzne polegające na wymurowaniu ścianek działowych, położeniu instalacji elektrycznych i wykonaniu tynków ścian i sufitów w tzw. części brackiej – przeznaczonej na cele zakonne – znajdujących się w skrzydle południowym budynków. W cerkwi Zwiastowania prowadzono w tym roku prace zmierzające do tymczasowego wyposażenia cerkwi w instalacje elektryczne w zakresie umożliwiający niedzielne nabożeństwa. W tym też roku rozpoczęto prace w drugiej, znajdującej się na terenie monasteru, pochodzącej z 1889 roku³⁷ cerkwi pw. św. Jana Teologa. Prace te polegały na wymianie stolarki okiennej oraz na kapitalnym remoncie orynnowania. W 2006 roku wykonano dalszą część – 54 metry – mury domykające dziedziniec klasztoru od strony północnej. Przeprowadzono także restaurację zabytkowych ogrodów przylegających do zabudowań monasterskich od strony południowej.

Kolejny, 2007 rok rozpoczął się od zakończenia prac związanych z utworzeniem Muzeum Ikon – monaster uzyskał jedną z najnowocześniejszych placówek tego typu w Europie. W połowie lutego ekspozycja muzealna została udostępniona zwiedzającym. W 2007 roku rozpoczęto i w 70% wykonano generalny remont pomieszczeń

37 N. Dałmatow, *Supraslskij Błagowieszczenskiy monastyr'*, Sankt-Pieterburg 1892, s. 437.

skrzydła południowego z przeznaczeniem na Dom Pielgrzyma. Kontynuowano także budowę muru oraz rozpoczęto budowę kończącego mur Domu Ogrodnika. Zakończono w tym roku remont cerkwi pw. św. Jana Teologa – wymieniając stolarkę drzwiową, kończąc wymianę stolarki okiennej oraz odnawiając tynki wewnętrzne.

W marcu 2008 roku zakończono prace rewaloryzacji i oddano do użytku Dom Pielgrzyma³⁸ – monaster uzyskał bazę hotelową na wysokim poziomie. W połowie tego roku monaster otrzymał pozwolenie na budowę³⁹ i przystąpił do generalnego remontu, wybudowanej w latach 1695–1697⁴⁰, dzwonnicy. Prace te polegały na renowacji elewacji oraz naprawie drewnianej więźby dachowej. Wykonany został także remont elewacji wschodniej budynku przylegającego do cerkwi pw. św. Jana Teologa. W tym też roku Dom Ogrodnika został wykonany do stanu surowego-zamkniętego.

W obecnym, 2009 roku trwają prace konserwatorskie dzwonnicy polegające na pokryciu jej hełmu blachą miedzianą. Rozpoczęto także prace konserwatorskie elewacji południowej, zachodniej i północnej budynku przylegającego do cerkwi pod wezwaniem św. Jana Teologa.

Odrodzenie życia monastycznego oraz wzrost znaczenia kulturalnego, historycznego i oświatowego

Jak zauważono na wstępie pracy, równoległe z robotami konserwatorsko-budowlanymi następowało odrodzenie życia duchowego

38 Protokół końcowy odbioru robót: *Pierwszy etap odrestaurowania części zabytkowych pomieszczeń klasztornych na potrzeby Akademii Supraskiej (centrum konferencyjno-szkoleniowo-kulturowe) – Dom Pielgrzyma (część noclegowa)*” realizowany w ramach *Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego, działanie 3.1 „Obszary wiejskie”* z dnia 21.03.2008 roku.

39 Decyzja nr 632 (AR.7351-9-24/2008p) zatwierdzająca projekt budowlany i wydająca pozwolenie na wykonanie robót budowlanych Klasztorowi Męskiemu Zwiastowania w Supraślu, wydana przez Starostę Powiatowego w Białymstoku z dnia 21.05.2008 roku.

40 N. Dałmatow, *Supraslskij Błagowieszczenskij monastyr*’, dz. cyt., s. 310-311.

monasteru oraz wzrost jego znaczenia kulturalnego, historycznego i oświatowego.

1 listopada 1984 roku powołano Dom Zakonny⁴¹, 13 grudnia 1989 roku restytuowano zaś supraski monaster pod nazwą: Klasztor Męski Zwiastowania w Supraślu^{42, 43}. Po odrodzeniu monasteru powraca kult Matki Bożej w ikonie Supraskiej, co między innymi znajduje potwierdzenie w ludnych pielgrzymkach 10 sierpnia każdego roku⁴⁴. W tym czasie następuje także wzrost liczby powołań monastycznych oraz gwałtowny wzrost liczby pielgrzymów przybywających na święta monasteru i codzienne nabożeństwa⁴⁵. Wyraźnym znakiem odrodzenia było przybycie do Supraśla w 1987 roku, po upływie bez mała 400 lat, patriarchy konstantynopolitańskiego Dymitra I⁴⁶ (w 1589 roku monaster gościł patriarchę konstantynopolitańskiego Jeremiasza II⁴⁷). W następnych latach monaster odwiedzali kolejni patriarchowie: patriarcha konstantynopolitański Bartłomiej, aleksandryjski Piotr VII, serbski Paweł, rumuński Teoktyst, oraz zwierzchnicy Kościołów prawosławnych: Greckiego – Chrystodoulos, Albańskiego – Anastazy, Amerykańskiego – Herman, Fińskiego – Paweł i Leo, oraz wielu metropolitów, arcybiskupów i biskupów⁴⁸.

41 *Kronika Parafii Zakonnej Zwiastowania i św. Jana Teologa w Supraślu*, t. I.

42 Decyzja Soboru PAKP nr 238 p11 z dnia 13.12.1989 roku.

43 *Kronika Parafii Zakonnej Zwiastowania i św. Jana Teologa w Supraślu*, t. I.

44 A. Naumow, *Monaster supraski jako jeden z głównych ośrodków kulturalnych Rzeczypospolitej*, [w:] *Z dziejów supraskiego monasteru. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej „Supraski Monaster Zwiastowania Przenajświętszej Bogarodzicy i jego historyczna rola w rozwoju społeczności lokalnej i dziejach państwa*, Supraśl – Białystok 2005, s. 111.

45 Archimandryta Gabriel (Giba), *Odrodzenie życia monastycznego w monasterze supraskim w XX wieku i jego rola dla miasteczka oraz okolic*, [w:] *Z dziejów supraskiego monasteru...*, op. cit., 100.

46 Metropolita Sawa (Hrycuniak), *Supraski Monaster Zwiastowania...*, op. cit., s. 14.

47 *Kronika Ławry Supraślskiej. Archeograficzeskij sbornik dokumentow, odnosiaszczichsia k istorii Siewier-Zapadnoj Rusi, izdawajemyj pri uprawlenii Wilenskogo Uczebnogo Okruga*, t. IX, Wilno 1870, s. 88.

48 Metropolita Sawa (Hrycuniak), *Supraski Monaster Zwiastowania Przenajświętszej Bogarodzicy i jego historyczna rola...*, op. cit., s. 14.

W 1998 roku na terenie monasteru działalność charytatywną rozpoczyna Prawosławny Ośrodek Miłosierdzia^{49,50} stając się w kolejnych latach najprężniejszą tego typu placówką w Supraślu⁵¹.

W 1999 roku ówczesny biskup supraski Jakub powołał Drukarnię Monasteru Supraskiego, dzięki której następuje odrodzenie supraskich tradycji drukarskich. W latach kolejnych wydrukowane tu zostały zarówno pozycje monasteru, jak i szereg pozycji na zamówienie.

W roku 2004 Fundacja „Oikonomos” powołała Akademię Supraską, której misją jest „pielegnowanie, rozwój i upowszechnianie tradycji, wartości i duchowości prawosławia jako źródła odpowiedzi na wyzwania współczesności, wkład w życie Kościoła prawosławnego poprzez działalność badawczą, edukacyjną i wychowawczą oraz działania na rzecz zbliżenia i współpracy między kulturami, religiami i wyznaniem w dziele budowy wspólnoty ludzkiej opartej na dobru i szacunku”⁵². W 2005 roku Akademia Supraska włączyła się w obchody jubileuszu 500-lecia nadania tomosu monasterowi Zwiastowania w Supraślu przez patriarchę konstantynopolitańskiego Joachima II⁵³, organizując na terenie monasteru międzynarodową konferencję „Supraski Monaster Zwiastowania Przenajświętszej Bogarodzicy i jego historyczna rola w rozwoju społeczności lokalnej i dziejach państwa”. W dniach 1–2 marca 2008 roku miała miejsce oficjalna inauguracja działalności Akademii Supraskiej, której towarzyszyły międzynarodowa konferencja, poświęcona śpiewowi liturgicznemu oraz poświęcenie Domu Pielgrzyma – miejsc noclegowych w budynkach monasteru supraskiego, w którym funkcjonuje akademia⁵⁴. W tym też roku

49 R. N., *Diecezja białostocko-gdańska*, „Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego” 1998, nr 12, s. 13.

50 *Kronika Parafii Zakonnej Zwiastowania i św. Jana Teologa w Supraślu*, t. I.

51 J. Charkiewicz, *Prawosławny Ośrodek Miłosierdzia Diecezji Białostocko-Gdańskiej*, „Eleos” 1996–2006, Białystok 2005, s. 35–36.

52 Uchwała Zarządu Fundacji „Oikonomos” nr 20/Z/2004 z dnia 16.09.2004 roku.

53 *Archieograficzeskij sbornik dokumentow, odnosiaszczichsia k istorii Siewier-Zapadnoj Rusi, izdawajemyj pri uprawlenii Wilenskogo Uczebnogo Okruga*, Wilno 1870, t. IX, s. 57.

54 Sprawozdanie z działalności Fundacji „Oikonomos” w roku 2008, s. 6.

Akademia Supraska podjęła szereg działań kulturalno-oświatowych (m.in.: zorganizowała warsztaty wokalne z Irmologionu Supraskiego, wystawę „Irmologion Supraski 1598–1601”, koncert „Spotkania z chorałem gregoriańskim i śpiewem bizantyńskim” oraz cykl wykładów i prezentacji o sztuce w prawosławnej teologii i nabożeństwie w ramach VI Podlaskiego Festiwalu Nauki i Sztuki)⁵⁵.

Dnia 3 sierpnia 2007 roku pochodzący z XI wieku Kodeks Supraski jako jedno z sześciu dzieł z Polski został wpisany na listę Pamięci Świata UNESCO, na której umieszczane są najcenniejsze książki, rękopisy, nagrania i filmy dokumentujące historię świata⁵⁶. Ostatnie lata to także wzrost zainteresowania Irmologionem Supraskim. Temat Irmologionu w swoich pracach poruszali między innymi J. Jasznowskij⁵⁷, A. Calaj-Jakimienko⁵⁸, A. Konotop⁵⁹, E. Szewczuk⁶⁰, M. Abijski⁶¹. Wydano także kilkanaście płyt CD z supraskim śpiewem⁶².

Muzeum Ikon w Supraślu, które rozpoczęło działalność jesienią 2006 roku, ale zaraz potem było zamknięte (uzupełniano aranżację

55 Ibidem, s. 7-8.

56 Tuli, *Supraski kodeks światowym dziedzictwem*, „Gazeta Wyborcza” z 20 września 2007 r.

57 J. Jasznowskij, *Repertuar greckiego napiewa w ukraińskich piewczewskich zbiorach*, [w:] *Materiały międzynarodowej konferencji naukowej „Pamięci prof. D. Razyńskiego” Moskowskaja gosudarstwienaja konserwatorija „Konpozitor”, Moskwa 2000.*

58 A. Calaj-Jakimienko, *Kiewskaja notacija kak reljatiwnaja sistema (Solmizacija)*, [w:] *Kijewska szkoła muzyki XVII stulecia*, Kijów-Ławra 2002.

59 A. Konotop, *Supraskij Irmologij 1598–1601gg., ego sudba i istoriczeskoe znaczenie*, [w:] *Z dziejów supraskiego monasteru. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej „Supraski Monaster Zwiastowania Przenajświętszej Bogarodzicy i jego historyczna rola w rozwoju społeczności lokalnej i dziejach państwa*, Supraśl – Białystok 2005, s. 199-206.

60 E. Szewczuk, *Stawjanskij otljeski wizantijskogo sijanija*, Nowo-Tichwinskij żeński monastyr, Jekaterynburg 2006.

61 M. Abijski, *Problema wostanowlenija drownej pewczeskoj tradicij Supraskogo Blagowieszczenskogo Monastyrja na osnovanii rukopisnogo Irmologiona 1598–1601 gg.*, [w:] *The Third International Conference on Orthodox Church Music „Church, State and Nation in Orthodox Church Music”, University of Joensuu, Finland, 8-14.06. 2009 r.* (artykuł przyjęty do wygłoszenia).

62 *Kronika Monasteru w Supraślu*, t. II.

wnętrz) i ponownie otwarte 10 lutego, w ciągu sezonu zostało odwiedzone przez 30,6 tysięcy osób. Obecnie w specjalnej, multimedialnej aranżacji oglądać można tam około 400 ikon. W 2007 roku supraskie muzeum dostało Sybillę – I nagrodę Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w konkursie Wydarzenie Muzealne 2006 roku (to prestiżowa najważniejsza nagroda w polskim muzealnictwie) oraz nagrodę Marszałka Województwa Podlaskiego – Podlaska Marka w kategorii Miejsce Roku⁶³. Na spotkaniu muzealników z całej Europy w Bursie w Turcji Muzeum Ikon znalazło się na 25 pozycji wśród 52 muzeów ubiegających się o tytuł Europejskiego Muzeum Roku 2009⁶⁴.

Wydaje się, że przed 1984 rokiem najszerze zainteresowanie wzbudzały wykonane w 1557 roku przez serbskiego mnicha Nektariusza supraskie freski⁶⁵. Ich temat w swoich pracach poruszali L. Lebedzińska⁶⁶, J. Wiśniewski⁶⁷, P. Rudniewski⁶⁸, S. Stawicki⁶⁹, T. Kmiecińska-Kaczmarek⁷⁰, S. Szymański⁷¹, J. Hościłowicz⁷², S. Petković⁷³,

63 Żmijewska M., *Bogato w Muzeum Ikon*, „Gazeta Wyborcza” z 5 października 2007 roku.

64 Prezentacja w ramach „Nocy Muzeów” dnia 16 maja 2009 r. w Muzeum Ikon w Supraślu.

65 *Archieograficeskij sbornik dokumentow, odnosiaszczichsia k istorii Siewier-Zapadnoj Rusi, izdawajemyj pri uprawlenii Wilenskogo Uczebnogo Okruga*, t. IX, Wilno 1870, s. 52.

66 Lebedzińska L., *Freski z Supraśla. Katalog wystawy*, Kraków 1968.

67 Wiśniewski J., *Recenzja katalogu L. Lebedzińskiej*, „Biuletyn Historii Sztuki” 1970, nr 32, s. 93-94.

68 Rudniewski P., *Technika malowideł bizantyjsko-ruskich na przykładzie polichromii ściennych w Lublinie i Supraślu*, „Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków” 1965, Seria B, t. XI, s. 100-101.

69 S. Stawicki, *Czy Nektarij, autor Tipika był twórcą malowideł supraskich?*, „Biuletyn Historii Sztuki” 1972, nr 1, s. 30-35.

70 T. Kmiecińska-Kaczmarek, *Uwagi do artykułu S. Stawickiego*, „Biuletyn Historii Sztuki” 1973, nr 35, s. 143-145.

71 S. Szymański S., *Freski z Supraśla. Próba rekonstruowania genealogii*, „Rocznik Białostocki” 1972, t. XI, s. 161-181.

72 J. Hościłowicz, *Freski z Supraśla*, Muzeum Okręgowe w Białymstoku, Warszawa 1977.

73 S. Petković, *Nektarije Srbin, slikar XVI v*, [w:] *Zbornik za likovne umetnosti*, 1972, nr 8, 211-226 (tłumaczenie polskie „Rocznik Białostocki” 1991, nr 16, s. 293-319).

A. Rogow⁷⁴, jednak dopiero teraz freski zyskały szerokie publiczne zainteresowanie zapewne ze względu na ich ekspozycję w Muzeum Ikon oraz planowaną w najbliższym czasie ich rekonstrukcję we wnętrzu cerkwi Zwiastowania. Po 1984 roku na temat supraskich fresków pojawiły się szczególnie ważne prace A. Siemaszki^{75, 76} i S. Stawickiego⁷⁷. Tematykę fresków w swoich pracach poruszali także J. Uścińowicz⁷⁸, S. Petković⁷⁹, A. Mironowicz^{80, 81}, J. Kotańska⁸² oraz, w kontekście rekonstrukcji cerkwi Zwiastowania, A. Musiuk^{83, 84}.

Na przestrzeni omawianych w pracy dwudziestu pięciu lat wzrasta także ranga klasztoru jako ośrodka kulturalnego oraz jednego z najważniejszych zabytków Podlasia. Na terenie monasteru organizowane są konferencje naukowe oraz liczne odczyty i sympozja^{85, 86, 87}. Monaster licznie odwiedzają turyści a także przedstawiciele

74 A. Rogow, *Freski Supraslja*, [w:] *Drewnierusskoje iskusstwo. Monumentalnaja žiwopis XI-XVII w.w.*, Moskwa 1980, s. 343-358.

75 A. Siemaszko, *Malowidła ścienne cerkwi Zwiastowania w Supraślu. Rekonstrukcja programu ikonograficznego*, „Prace z Historii Sztuki” 1995, nr 21, s. 14-63.

76 Siemaszko A., *Rekonstrukcja programu ikonograficznego cerkwi Zwiastowania Monasteru Supraskiego*, [w:] *Z dziejów supraskiego monasteru...*, op. cit., s. 165-176.

77 S. Stawicki, *Malowidła ścienne z dawnej cerkwi Zwiastowania w Supraślu – problemy techniczne i technologiczne*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego, Białystok” 2004, s. 7-43.

78 J. Uścińowicz, *O przenikaniu wartości w architekturze sakralnej pogranicza*, [w:] *Architektura kultur lokalnych pogranicza. Pogranicze Polski, Litwy, Białorusi i Ukrainy*, Politechniki Białostockiej, Białystok 2006, s. 250.

79 S. Petković, *Srpska umetnost u XVI i XVII veku*, Beograd 1995, s. 255-282.

80 A. Mironowicz, *Podlaskie ośrodki i organizacje prawosławne w XVI i XVII wieku*, Białystok 1991, s. 92.

81 A. Mironowicz, *Życie monastyczne na Podlasiu*, Białystok, 1998, s. 11-14.

82 J. Kotańska, *Bizantyjskie freski z cerkwi Zwiastowania w Supraślu*, „Roczniki Humanistyczne 1986, t. XXXIV, z. 4, s. 33-46.

83 A. Musiuk, *Zagadnienia rekonstrukcji i rewitalizacji zabytkowych obiektów monasteru supraskiego w czasach współczesnych*, [w:] *Z dziejów supraskiego monasteru...*, op. cit., s. 177-187.

84 A. Musiuk, *Problemy rekonstrukcji cerkwi monastycznej w Supraślu*, [w:] *Architektura kultur lokalnych pogranicza. Pogranicze Polski, Litwy, Białorusi i Ukrainy*, Białystok 2006, s. 145-149.

85 *Kronika Parafii Zakonnej Zwiastowania i św. Jana Teologa w Supraślu*, t. I.

86 *Kronika Monasteru w Supraślu*, t. II.

87 *Kronika Monasteru w Supraślu*, t. III.

świata polityki. Tylko na przełomie kwietnia i maja 2009 roku odwiedzili go: Bogdan Klich – Minister Obrony Narodowej RP, Tomasz Merta – Generalny Konserwator Zabytków RP, Viktor Gaisenak – Ambasador Republiki Białorusi, Maciej Żywno – Wojewoda Podlaski oraz Konsul Generalny Białorusi, Konsul Austrii i Pierwszy Sekretarz Ambasady Ukrainy⁸⁸. W dzieło odbudowy monasteru, wspierając je finansowo, włącza się Sejm RP oraz Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego⁸⁹.

Podsumowanie

W trakcie, przywołanej na początku pracy, uroczystości poświęcenia kamienia węgielnego ówczesny biskup, a obecnie metropolita warszawski i całej Polski Sawa stwierdził: „Przystępujemy do odbudowy rzadkiego zabytku, by przywrócić go Kościołowi i kulturze narodowej. (...) O ile bowiem, każda świątynia oddziałuje na społeczeństwo, jest potrzebna i wznosimy ją z radością, o tyle w tej kryje się historia i dusza Prawosławia. Pragniemy, aby odrodziła się ona ku pokrzepieniu serc jako pomnik dla przyszłości i jako świadectwo przeszłości”⁹⁰. Dzisiaj, zaledwie po dwudziestu pięciu latach, widzimy, że wszystkie te słowa sprawdzają się i to zapewne w o wiele większym stopniu niż zakładał ich autor. W trakcie ostatniego ćwierćwiecza nastąpiło wyraźne odrodzenie, zarówno materialne, jak i duchowe monasteru. Widzimy, że Ławra Supraska ponownie staje się jednym z głównych ośrodków Prawosławia w Polsce. Jasnym jest także, iż oddziaływanie klasztoru sięga o wiele szerzej niż tylko do społeczności prawosławnej: mało znany jeszcze ćwierć wieku temu manaster, wyrósł na znany w całym kraju ośrodek, a dzięki swoim zabytkom, freskom, Kodeksowi Supraskiemu, czy Irmologionowi wiedza o nim ma

88 *Księga pamiątkowa Klasztoru Męskiego Zwiastowania w Supraślu*, t. I.

89 M. Bołtryk, *W Supraślu przy dzwonnicy*, „Przegląd Prawosławny” 2008, nr 12 (282), s. 28-29.

obecnie zasięg europejski. Jednocześnie jako ośrodek duchowy, historyczny, kulturalny i oświatowy monaster suprański pełni we współczesnym świecie rolę misyjną Prawosławia.